

ПРИКАЗИ

Бранко Петрановић - ИСТОРИЧАР И САВРЕМЕНА ЕПОХА, БЕОГРАД 1994, СТР. 426*

Моје излагање почећу већ реченим у овој књизи „да обухвата вешто испреплетена

сјећања и мемоарска размишљања –једног од највећих историчара данашњице, његова разматрања најкрупнијих питања историјске науке и - расправљања о најбитнијим и најконтраверзнијим питањима историје југословенске државе у светлу њеног распада, најновијих тумачења и реконструкција.” „(Борба”)

Књига *Историчар и савремена епоха* тек је изашла из штампе, а већ се јављају и прве оцјене о њој. То се може схватити и као израз давнашње жеље наше историографије - да се *иновира и оплемењује и оваквим књигама*. Заиста их је мало у нашем историографском фонду. Зато што је изузетно мало наших историчара који на овакав начин (могу да) пишу. То си ромаштво наше историографије најдомешћује се преводима страних аутора - најчешће Француза, Њемаца, Енглеза и Руса.

Књига је настала као резултат теоријског уопштавања и филозофског осмишљавања богатих садржаја историјске прошлости и актуелне садашњости којим се одликовао југословенски простор, што треба схватити као територијалну - географску, националну, али и хронолошку одредницу. Исто тако она инспирише, па и подстиче, на такав однос. Чак и обавезује.

Кључно питање књиге је *историчар* као стваралац, писац, научник, и *савремена епоха*, као дио великог историјског хода дугог трајања. *Постоји битна разлика између положаја историчара - истраживача савремене епохе и свих оних других који се баве проучавањем ранијих епоха*. То је аутор добро осјетио и сматрао потребним да га апострофира па каже: „*Историчар антике и средњовековне историје - не познаје мике историчара савременог раздобља,*

епохе у коју живимо... Историчар свога времена је у самој матици историје”.

Што је будућност неизвеснија - то је историја актуелнија. Такво придавање важности савременој историји није због посебног интереса за прошлост. Само интерес за живот садашњице може некога покренути да истражује прошлост. Савремена историја је увијек била под присмотром оних који су историју правили. Код нас је уз то била и под притиском. Отуда су произилзиле и неугодности које можда нијесу имали остали историчари.

С обзиром на то стално рвање науке и политике отворено је питање - да ли се савремена историја уопште може научно испитивати. „Одавно је речено, на пример, да нема историје револуције - док она не доживи пораз” 11 (28) Проф. Петрановић, наравно, види и друге разлоге за овакву оцјену историјска дистанца, на примјер. И даље: савременом епохом у истраживачком смислу баве се и неке друге науке, које за разлику од историчара - који посједују или не посједују историјске изворе - могу и да их стварају интервјуима, анкетама и др. И мас-медији обликују историјску свијест публицистичким текстовима и фелџонистиком. Шта више, сматра се да добра публицистика крчи пут историјској науци, и по правилу долази прије до ње. Као таква она може бити добар сарадник историје, али и „загађивач” историјске свести. (64) Политичке странке често, у име *демитификације прошлости* подмећу *нову употребу историје*. (64) У сваком случају - *разне су могућности „кварења” историје*. На науку се сваљује политички суд - да историја шкоди, да вуче у стерилни историцизам, да затвара видике будућности. *Рјеђе су се овакве квалитетације протирале преко старије историје и историчара тих периода*

* Ријеч на промоцији у Подгорици 31. 03. 1994.

Једно од кључних питања савремене историје и историографије везано је за Југославију и југословенство. Б. Петрановић је том питању посветио своје богато стваралачко дјело. Све његове књиге и у наслову имају као одредницу Југославију и југословенство. Изузетак је само, иначе врло добра студија - *Србија у II светском рату 1939-1945*, што је објаснио на следећи начин: „Српско питање је увек било југословенско, балканско, па и светско, о чему сведочи и његова интернационализација, већ од јесени 1941. године. Живи смо сведоци тога и данас”. (19)

Тај став о југословенству - из богате емпирије, аутор је у облику синтезе, оплемењене теоријским уопштавањима провукао и кроз ову књигу. Она као таква попут невидљиве нити обједињује књигу и њене идеје.

Неки давно отворени проблеми науке и данас се јављају као такви. Не зато што наука није могла, већ што политика није хтјела ни прва, ни друга Југославија нијесу добиле историографску објективну слику о себи и своје трајању. Зато се и данас размишља о давно постављеном питању: да ли је 1918. година антисрпска завјера, или је Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца држава у којој су сви Срби били заједно. У сваком случају Југославија - 1918. године, и даље - помогла је другима да оснују своје националне, мање-више хомогене и територијално заокружене државе - заштићене од старих душмана и њихових ревашистичких захтјева.

Узмимо даље „интегрално југословенство” као симбол међуратне Југославије или „партизанско југословенство” творевину и праксу нове Југославије. У оба случаја сматрало се да оно вуче ка будућности, Европи, цивилизацији, братству нове заједнице (70). Удаљавањем од тих догађаја откривају се и друге негативне компоненте истог процеса. Идући од општег ка посебном тематски, територијално и хронолошки долазимо до актуелне југо-кризе и њеног жаришта у Босни и Херцеговини. Спољни фактор је историјски определијело да се Срби налањају на „мајку Русију”, Хрвати на Ватикан и католичку цркву, а Муслимани на исламске земље и Турску. Колико спољни фактор сада утиче на југословенску кризу и у којој мјери она зависи од њега? Бошњаци као народ, са наводним коријенима од Богумила, одавно измишљени - данас су актуелни. Зашто је историјска наука оставила политици да рјешава ова и друга сложена питања?

Ова књига нас, даље, наводи на размишљање колико је допринос историографије свестраној интеграцији југословенског простора, која је означена

као услов стабилности, па и будућности створене државе. Историографија је само констатовала административно-територијалне подјеле извршене у Југославији 1922, 1929, 1939 и 1943, односно 1945. године. Штура образложења оваких разграничења некритички су претварана безмало у - научно-стручне анализе. Тек од новијег времена имамо прву књигу о државним границама Југославије. Таква немар је евидентан и код неких других - да кажем - животних тема: геноцид, на примјер, парламентаризам итд.

Многа од тих питања постоје као научни проблеми од прије више десетина година. Одговори на њих се дају са закашњењем, уз то - често у политичким прегријаној атмосфери. Јасно је као дан када сада требају такви одговори. Политици, наравно. Политика, дакле - тражи помоћ науке; само да не манипулише њоме. У овој мини расправи вјероватно се могу наћи елементи за одговор на питање о „бијелим” и „црним” мрљама у нашој историографији. Како сачувати достојанство науке? Науком, наравно.

Писали смо регионалну, као и племенску историју.

Југословенски простор није био ни историографски обликован. Изузетак у том смислу био је проф. Петрановић, који и овом књигом - остаје досљедан своје дјелу. Те парцијализације југословенског простора још увијек нема у настави историје. У њој се интегрише опште и национално и афирмише интегрално, југословенско. У времену појачане критике наставе историје, ево разлога и за задовољство и позитивну оцјену програма, уџбеника и наставе историје.

У књизи, наравно има мноштво оваквих и сличних тема, које не искачу из назначеног југословенског контекста. Књига има 8 тематских уобличених дјелова и чак близу 40 поглавља, која имају исту тежину и значај као ова на која сам скренуо пажњу. Из тог мноштва извући ћу још само једно питање на начин како га је аутор формулисао: „Из Тиране поручују како је неодошло да њихова Република има на свим својим границама албанске мањине - мислени на Епир, западну Македонију, југ Србије и Косово, Црну Гору од Проклетија, Плава и Гусиња до Улциња и Бојане”. (15)

О свим тим питањима аутор говори мање или више опширно, успјешно или више успјешно. Иначе о њима можемо да промишљамо на исти начин. Можемо бити инспирисани и за друге ставове, што не значи - ни супростављање, ни оспоравање ауторових идеја, анализа, па и закључака. Напротив. Оне су одазив позиву који је садржан без мало на свакој страници књиге

- управо на такав стваралачки однос према цјеловитој књизи и њеним дјеловима.

У оквиру глобалног југословенског питања проф. Б. Петрановић се бави и Црном Гором, у мјери и обиму колико му то дозвољава структура и концепција књиге. У сваком случају није остао дужник Црне Горе. „Новију историјску основу Црне Горе, каже он, са које желимо да се отискујемо у време пред нама - несумњиво чини неколико саставница које се морају темељно анализирати. Реч је о Југославији и југославенству Црногораца, српско-црногорским односима у Југославији, комунизму и његовим противуречностима у Црној Гори, националном феномену у Црној Гори и ван ње, тзв. - руском комплексу.“ (159)

Тај тематски блок се надопуњава и неким изразито конкретним фактима који имају свој хронолошки слијед; тако ћу их и презентирати:

Црногорац је увек био засењен својом прошлошћу, склон да је прими на романтичан начин, у знаку гусала и еписког доживљавања. (156)

- Бити за Русију - значило је бити за свој народ. (70)

Министар Петар Пламенац позвао је генерала Петра Пешића на двобој сматрајући га главним кривцем за слом црногорске војске (у I св. рату) и злотвором Црне Горе. (11)

Црногорци су замјерили краљу Александру зашто их нема међу министрима у краљевској влади; овај им је одговорио: „Зар вам није довољно да имате краља“. (16)

Вукашин Марковић је увјеравао своје Пипере, у заносу да се са Стијене Пиперске, у освит јулског јутра, могу видјети зидине Кремља (у Москви) и његове светиње. (141)

Иако подијељена на бијеле-црвене и зелене, Црна Гора је дочекала априлски рат (1941) претежно југословенски и српски расположена. (17)

У Црној Гори 1941-1945. године није живио култ Тита; најизразитији је био у српским земљама на Западу. (129)

Иако се комунисти нијесу могли погодити око ни једне границе баланских држава - они у Црној Гори залагали су се за државу од Јадрана до Јапана и за братство словенских народа од Камчатке до Дурмитора“ (142)

Тито је одбацио Ђиласову молбу да му даду небад у тамници не би ли се расхладио. (68)

Људи у Црној Гори више него тешко доживљавају слом и кризу Југославије као државне идеје у досадашњем облику. (159)

На великим историјским раскршћима Црногорци су дијелили судбину са

Србијанцима... Данас има најмање разлога да буде другачије. (160)

Наведене назнаке немају само фактографски карактер. Дате су у ширем контексту и наводе на размишљања о њима самима, о процесима у којима се значајна подлога, о питањима која тек чекају историографску обраду.

Већ смо истакли да је проф. Петрановић у ову књигу унио елементе мемоаристике, јер је и сам свједок времена о коме пише. При томе с разлогом каже да историчар свога доба не смије постати заробљеник својих доживљаја прошлости, али су лична и колективна искуства непосредно сазнана - ако су пропуштена кроз критичку анализу - највећа предност историчара који се баве својом епохом. (25). Управо по томе проф. Петрановић је нов у нашој историографији, а ова књига се разликује од свих до сада написаних. Баш по том основу ми сазнајемо да је проф. Петрановић био искључен из Партије на власти - у вријеме када у је она свом снагом држала. Има ли баш због тога у писању проф. Петрановића по мало субјективизма, па и реваншизма, јер је чином искључења морао бити проглашен за отпадника - у Ћосићевском значењу ријечи, а то је могло да значи и за издајника, јер је владајућа Партија монополисала је патриотизам, у смислу: ко није са мном он противу мене. Први пут овако размишљама над једном књигом проф. Петрановића. А написао их је доста и све сам прочитао, многе приказао. Размишљама о овом детаљу сада и овако - зато што ми је до ове књиге био непознат. Може се и овај мој суд подвести под исти критеријум јер сам прве десетак година доживио сличну судбину. Но емоције су неутуђиви дио личности, њихови издавања би било цијепање интегритета личности.

Нема књига којима се не могу стављати замјерке. Петрановић је, очито, имао тешкоћа да у једну цјелину интегрише тематски разнородне текстове, од којих је, како каже, 1/3 већ објављена (без назнаке у ком временском интервалу што за студије овакве врсте није незначајно). Стиче се понекад утисак да је књига збир, иначе, занимљивих и тематских разнородних текстова. Зато има и понављања већ изречених судова. Аутору се може ставити замјерка да се понекад окреће претпоставкама будућности на штету анализе прошлости, у чему је, иначе, стручњак без премца.

У закључку желим да нагласим да је књига *Историчар и савремена епоха* врло инспиративна - за ствараоца да много дубље размишља о познатом и знаном, а за *наставника историје* да не буде интерпретатор, већ креатор освојених знања. Другим ријечима, ми смо о процесима и догађајима

и до сада доста знали. Сада је захтјев да о њима више размишљамо - као истраживачи, наставници, па и обични заљубљеници у своју прошлост. Уз услов да се његује понуђени култ чињеница - до кога се долази „одбацивањем идеолошке пљеве и свих

мистификација историје” (160) Видим изузетну вриједност књиге *Историчар и савремена епоха* професора др Бранка Петрановића, за шта му упућујем признање и честитке.

проф. др. Зоран Лакић